

Evoluutio ei suunnittele

■ Risto Pitkänen

Olli Lagerspetz kommentoi kiinnostavasti kirjoitustani maisemamieltyystemme selittämisestä evoluutiokehityksessä (*Tieteessä tapahtuu* 3/2010). Kirjoitus herättää pari periaatteellista kysymystä ihmisen biologisesta ja evolutiivisesta selittämisestä.

Lagerspetz lainaa filosofi Simon Weilin ajatusta, että ”(k)aikki tilat, myös ne, joiden läpi emme itse asiassa kulje, synnyttävät meissä halun niiden ylittämiseen”. Kuvaus luo Lagerspetzin mukaan ”yhteyden estetiikan ja ihmisruumiin ominaisuuksien välille”. Itse ajattelisin pikemminkin niin, että tilaa ei ylitä tai halua ylittää ihmisruumis vaan ihminen, jolla on tietynlainen evolutiivisesti kehittynyt biologia ja psykologia. Siksi minun on vaikea ymmärtää, mitä Lagerspetz tarkoittaa meidän ”*tämänhetkisillä*” biologisilla ominaisuuksillamme”. Tällaisilla ominaisuuksilla näyttäisi olevan ainakin nämä kaksi piirrettä: (i) ne voidaan arkihavainnon ohella todentaa luotettavasti myös ei-empiirisesti, esimerkiksi filosofia lukemalla, ja (ii) ne eivät (siksi) tarvitse evoluutioselitystä.

Skottifilosofi David Hume halusi mullistaa ihmislunnon tutkimuksen 1700-luvun alkupuolella ”kokeellisen filosofian” menetelmällä ja luoda siitä tieteen, joka ei jäisi jälkeen yhdestäkään toisesta tieteestä tiedon varmuuden suhteen ja olisi verrattomasti niistä hyödyllisempi. Hume ei katsonut mahdolliseksi järjestää ihmisen tutkimuksessa samanlaisia kokeita kuin

luonnontieteissä ja antoi kokeelliselle filosofille ohjeeksi ”kerätä kokeita ihmiselämän varovaisesta havainnoinnista ja tulkitella ne siten kuin ne ilmenevät tavallisessa maailmanmenossa, ihmisten käyttäytymisessä seurassa, asioillaan ja huveissaan” (Hume 1739, xxiii). Hume perusajatus ja menetelmäkin sopivat varmaan hyvin yhteen Lagerspetzin ajatuksen kanssa. Ongelmana on se, että Hume ”kokeellisesta filosofiasta” on vajaassa kolmessasadassa vuodessa kehittynyt ihmisen monihaaraa empiirinen tutkimus. Kun tämä tutkimus saatetaan yhteen evoluutioteorian kanssa, syntyy sellaisia ihmisen ylikulttuuristen tunnevalmiuksien ja käyttäytymistäipumusten selityshypoteeseja, joita voidaan ja pitää testata empiirisesti. Savannahypoteesi on tällainen hypoteesi, ja sen uskottavuus ei ole ”kannattamisen”, vaan empiirisen tutkimuksen tulosten asia. Henkilökohtaisesti pidän savannahypoteesia kiinnostavana siksi, että se on tietääkseni ainoa empiirisesti testattavissa oleva ja myös testattu maisemamieltyymysten empiirinen selitys. Se tarjoaa näin selkeän vaihtoehdon vallitsevalle käsitykselle, jonka mukaan maisemamieltyymykset ovat muiden esteettisten mieltyymysten tavoin pohjaan asti historiallisesti ja kulttuurisesti rakentuneita.

En ole biologi, mutta ymmärtääkseni ihmisellä ei voi olla sellaisia ”tämänhetkisiä” biologisia ominaisuuksia, jotka poikkeaisivat jotenkin radikaalisti siitä biologiasta, joka vakiintui

ihmisen lajityypilliseksi piirteeksi vähintään 50 000 vuotta sitten. Lagerspetz on varmas-ti oikeassa siinä, että sellaisia taipumuksia kuin uteliaisuus ja arkuus voidaan todentaa Humen menetelmällä eli tarkkailemalla ”ihmisten toimintaa sellaisenaan nykyhetkessä”. Tästä on kuitenkin pitkä harppaus päätelmään, että jokin tietty taipumus on lajityypillinen, pikemmin kuin kulttuurisesti vaihteleva piirre. Esimerkiksi ihmisen etologian, lajityypillisen käyttäytymisen tutkimuksen pioneeri Irenäus Eibl-Eibesfeldt katsoo uteliaisuuden lajityypilliseksi, mutta ei edes mainitse arkuutta. Joka tapauksessa on aidosti kiinnostava kysymys, miksi savannityypiset maisemat miellyttävät ihmisiä eri kulttuureissa. Siihen kysymykseen historiaton biologia vastaa huonosti. Savannimieltymyksethän ovat monilta osin maladaptiivisia lukemattomissa ihmisten nyky-ympäristöissä.

Lagerspetz puolustaa historiatonta biologiaa myös kyseenalaistaessaan sen, että spesifisemmät savannimieltymykset – kuten puiden muotoja koskevat mieltymykset – olisivat geneettisesti periytyviä. Sikäli kuin evoluutioteoriaa ymmärtän, hänen perustelunsa ovat kuitenkin huonoja. Hänen mukaansa sellaiset mieltymykset eivät hyödyttäisi lajia pitkällä tähtäimellä, vaan päinvastoin heikentäisivät kykyä arvostaa poikkeavien ympäristöjen hyödyllisiä ominaisuuksia ja ehkäisivät siten lajin leviämistä. Evoluutio ei kuitenkaan ensinnäkään suunnittele lajin tulevaisuutta esimerkiksi torjumalla ennalta lajin leviämistä ehkäisevien taipumusten pääsyä perimään. Mutta vaikka tarkastelimme asiaa evoluution varsinaisen käyttövoiman eli yksilöiden fenotyyppisten erojen tasolla, on mahdotonta ymmärtää, miten luonnonvalinta suosisi kaukonäköisesti elinympäristömieltymyksiltään joustavampaa yksilöä käsillä olevaan ympäristöön paremmin sopeutuneen yksilön kustannuksella. Kun leijona uhkaa, sopivan pakopuun vaistomaisesti tunnistavalle yksilölle voi ennustaa parasta selviytymis- ja lisääntymismenestystä. Ihmisen menestys todistaa, että meidän lajillamme on poikkeuksellinen kyky sopeutua mitä erilaisimpiin elinympäristöihin,

mutta tästä ei vielä seuraa mitään myötäsintyisten maisemamieltymysten tai niiden spesifisyyden suhteen. Kun evoluutio ei suunnittele, vastaus ei löydy päätelemällä vaan empiirisesti.

Lagerspetz kyseenalaistaa myös ihmisen lajikehityksen savanniteorian. Olen tuskin oikea henkilö vastaamaan näin isoon kysymyksen, mutta en usko, että savanniteoria olisi esimerkki siitä ”panglossisesta paradigmasta”, jota Stephen Jay Gould ja Richard Lewontin riepottelevat kuuluisassa adaptationismin kritiikissään. Lagerspetz esittää ymmärtääkseni, että savanniteoria kiertää kehää. Sanotaan, että ihminen lajiutui savanneilla, koska ihmisen ruumiinrakenne näyttäisi soveltuvan parhaiten liikkumiseen savannityypisessä ympäristössä, ja näin taas on, koska ihminen lajiutui savanneilla. Uskoisin, että Lagerspetz aliarvioi sekä empiirisen todistusaineiston laajuuden että varsinkin sen, että ihmisen ruumiinrakenteen ja liikkumisen kehittymistä pystytään kuvailemaan paleontologien löydösten perusteella aivan riippumatta savannahypoteesista. Kun selitettävä ja selittävä ovat toisistaan loogisesti riippumattomia, hypoteesi on aidosti selitysvoinainen.

Kaiken kaikkiaan välillämme ei näyttäisi valitsevan kovin suurta erimielisyyttä. Jos historiaton selitys ei ole ristiriidassa evoluutioselityksen kanssa, kysymys on pikemminkin siitä, millainen selitys lisää enemmän itseymmärrystämme.

Lähteet

- Eibl-Eibesfeldt, Irenäus: *Grundriss der vergleichenden Verhaltensforschung*. Achte, überarbeitete Auflage. Vierkirchen-Pasenbach: BuchVertrieb Blank, 1999.
- Gould, Stephen Jay ja Lewontin, Richard: ”Pyhän Markuksen kirkon holvikolmiot ja panglossinen paradigma: adaptationistisen ohjelman kritiikki”, suom. teoksessa Matti Sintonen, toim., *Biologian filosofian näkökulmia*. Tampere: Gaudeamus, 1998.
- Hume, David: *A Treatise on Human Nature*, edited by L.A. Selby Bigge. Oxford: Clarendon Press, 1968 (ensimmäinen 1739).
- Lagerspetz, Olli: Maisema ja ihmisen biologia. *Tieteessä tapahtuu* 3/2010, 42–43.

Kirjoittaja on estetiikan dosentti Helsingin yliopistossa.